

ORHUN YAZITLARINDA KULLANILAN İŞARETSİZ (/Ø./) GÖREV ÖGELERİ

Unmarked (/Ø./) Functional Elements That Appear in Orhun Inscriptions

Dr. Osman MERT*

ÖZ

“Orhun Yazıtlarında Kullanılan İşaretsiz (/Ø./) Görev Ögeleri” adlı bu yazıda önce “anlamlı ve görevli öge kavramları” hakkında bilgi verildi. Ardından da yazıtlarda kolaylık ve anlaşılabilirlik kanunları çerçevesinde zaman zaman görevlerini yanlarındaki diğer görev ve anlam ögelerine bırakarak düşen ya da aynı grup içerisinde işaretli öge ya da ögeler karşısında işaretsiz kullanılan görev ögeleri incelendi.

Anahtar Sözcükler: Orhun yazıtları, anlamlı ve görevli dil ögeleri, işaretsiz görev ögesi

ABSTRACT

In this paper entitled “Unmarked (/Ø./) Functional Elements That Appear in Orhun Inscriptions”, an information is provided regarding the “concept of meaningful and functional elements”. Then some times, elements of function that drop, after leaving their functions to the neighboring elements of meaning and functions or used unmarked along with the marked element or the elements within the same group in comply with the laws of economy and comprehensibility in inscriptions were examined.

Key words: Orhun Inscriptions, meaningful and functional language elements, unmarked functional elements

Bütün doğal dillerde olduğu gibi Türkçe’de de dil ögeleri anlamlı ve görevli olmak üzere ikiye ayrılır. *İletişimde anlam ilişkileri bu iki sınıf ögenin birlikte kullanılmasıyla belirtilir*¹. Anlamlı elemanlar **kök, köken, gövde, sözcük grubu** ve **cümleden** oluşurken, görevli elemanlar **İçe ve dışa dönük görev ögeleri** olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılır. İçe dönük görev ögeleri, üzerlerine geldikleri kök ya da gövdeyle aralarındaki ilişkinin

*Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ GEMALMAZ, Efrasiyap, Türkçe’nin Morfo-Sentaktik Yapısının Fonolojisine Etkileri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 3, Erzurum, 1995, s. 1-7.

geçiciliğine, kalıcılığına, başka bir ifadeyle üzerlerine geldikleri kök ya da gövdeyle birlikte yeni bir kavram işareti oluşturup oluşturmamalarına ve işlevlerine göre sınıflandırılır. Üzerlerine geldikleri kök ya da gövdeyle aralarındaki ilişki sadece kullanıldıkları cümleyle sınırlı / geçici olan ve yeni bir kavram işareti oluşturmayan dışa dönük görev ögeleri ise, Türkçe’de **ek**, **ek+ek**, **edat** ve **ek+edat** olmak üzere dört farklı şekilde görülür ya da işaretsiz (/+Ø/) olarak kullanılır.²

Anlam ögeleri sınıfı her dilde kültürün ulaştığı kavram sayısına paralel olarak gerek **yapılma** gerek **alanma** ögelerle kolay ve çabuk çoğalma eğilimindedir. Buna karşılık, kavramlar arası ilişkilerin çok sınırlı olması görev ögeleri sınıfında öge sayısının artışı güçleştirir.³

Bir ögenin bilgi taşıyabilmesi için kod içerisinde belli bir yerde bulunma ihtimalinin 1'den küçük, Ø'dan büyük olması gerekir. Bir ögenin bir yerde bulunma ihtimali arttıkça, yani 1/1'e yaklaştıkça taşıdığı bilgi yükünün azaldığı; yine bir ögenin bir yerde bulunma ihtimali azaldıkça taşıdığı bilgi yükünün arttığı bir gerçektir. Bir metnin yapısında yer alan anlam ögelerinin kullanılma sıklığı, görev ögelerinin kullanılma sıklığına göre daha azdır.⁴ Dolayısıyla cümlelerde anlamlı elemanları oluşturan ses veya harfler üzerine düşen bilgi yükü fazlayken, sayıları az olmasına rağmen geçiş sıklıkları yüksek olan dışa dönük görev ögelerini oluşturan ses veya harflerin üzerine düşen bilgi yükü azdır.

*... Türkçe anlam ögelerine yükleyeceği hemen her görev için ayrı bir görev ögesi geliştirmiştir. Bu görev ögelerini de sürekli, anlam ögelerinden sonra getirdiği için bunların büyük bir çoğunluğunu da eklemiştir. Ekleme gerçekleştirilirken, dillerin gelişmesini sürekli etkileyen **kolaylık** (économie) ve **anlaşılabilirlik** (compréhensibilité) kanunları gereği bu görev ögeleri zaman zaman oldukça aşınmış bazen de görevlerini kendilerini kuşatan diğer görev ve*

² bk. ALYILMAZ, Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Erzurum, 1994, s. 50; MERT, Osman, *Kutadgu Bilig’de Hal Kategorisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002, s. 14-17.

MERT, Osman, Türkçe’de Hâl Kategorisi ve Öğretimi, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum, 2003, s. 25-32.

³ GEMALMAZ, Efrasiyap, *agm*.

⁴ GEMALMAZ, Efrasiyap, *agm*.

anlam ögelerine bırakarak düşmüşler veya daha başlangıçta işaretli bir öge karşısında **işaretsiz** (*non-marqué*) kalmışlardır.⁵

1. Birden Fazla Anlam Ögesiyle Kurulmuş Genel Anlamlı Dil Ögelerinde Karşılaşılan İşaretsiz (/ø./) Görev Ögeleri

1.1. Belirtisiz İsim Tamlamalarında karşılaşılan İşaretsiz (/ø./) Görev Ögeleri:

*Dil ögelerinin taşıdıkları bilgi yükleri, kendilerini oluşturan fonetik veya grafik işaretlere dilin öngördüğü ölçüye göre bölüştürülmüştür. Bu bakımdan, bir dil ögesini oluşturan ses veya harf sayısı arttıkça her ses veya harf üzerine düşen bilgi yükü; yine bir anlam ögesini oluşturan anlam ve görev ögelerinin sayısı arttıkça anlam ve görev ögeleri üzerine düşen bilgi yükü azalır.*⁶ Yani, sözcüğü oluşturan ses sayısı arttıkça sözcüğün anlaşılabilirliği azalırken, sözcüğü oluşturan ses sayısı azaldıkça da sözcüğün anlaşılabilirliği artar. Bu yüzden dünya dillerinde sözcüğü oluşturan ses sayıları insan beynin algılama kapasitesi çerçevesinde sınırlanmıştır. Zira sözcüğü oluşturan ses sayısı arttıkça sözcüğün telaffuzu ve algılanması da güçleşmektedir.

Türkçe’de kalıcı kavram işaretleme metotlarının başında “bir kök ya da gövde üzerine yapım eki getirme” metodu gelmektedir. Ancak bu durum yukarıdaki bilgiler çerçevesinde değerlendirildiğinde Türkçe’de kök ya da gövde üzerine eklenen her bir yapım eki, üzerine geldiği kök ya da gövdeyle birlikte yeni bir kalıcı kavram işareti oluştururken, sözcük boyunu uzattığı için (sözcüğü oluşturan ses başına düşen anlam yükünü azalttığı için) de sözcüğün anlaşılabilirliğini düşürmektedir. Bu da göstermektedir ki, her ne kadar Türkçe’de kavram işaretleme söz konusu olduğunda ilk akla gelen metot “kök ya da gövde üzerine yapım eki getirme” olsa da söz konusu metodun belirli bir noktadan sonra kullanılabilirliği zayıftır. Dolayısıyla dil, insan beyninin çalışma ve algılama biçimine bağlı olarak birden fazla sözcükten oluşan (çoğunlukla iki veya daha fazla parçalı / kelimeli) kalıcı kavram işaretleme metotlarını geliştirmiştir. Zira anlamlı elemanlar arasında yer alan boşluk (space) sözcüğün telaffuzunu, insan beyninin algılamasını kolaylaştırmakta; sözcüğün anlaşılabilirliğini de artırmaktadır. Türkçe’de bu bağlamda geliştirilen birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş genel anlamlı kalıcı kavram işaretleme metotlarının başında belirtisiz isim tamlamaları gelmektedir.

⁵GEMALMAZ, Efrasiyap, *Standart Türkiye Türkçesi (STT) ’nin Formanlarının Enformatif Değerleri*, Erzurum, 1982, s. 28.

⁶ GEMALMAZ, Efrasiyap, *Türkçe’nin Morfo-Sentaktik Yapısının Fonolojisine Etkileri*, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 3, Erzurum, 1995, s. 1-7.

*Belirtisiz isim tamlamaları “sıfatlarıyla birlikte tamlayan isim+ø + sıfatlarıyla birlikte tamlanan isim + tamlanan (belirtilen) eki” kuruluşlarıyla bir niteleme grubu oluşturur*⁷:

kişi+ø og(u)l+ı: insan oğlu

: 𐰽𐰺𐰸𐰇𐰢𐰃 : 𐰺𐰹𐰇𐰶𐰢𐰃 : 𐰺𐰻𐰃 : 𐰺𐰺𐰹𐰸𐰺𐰺𐰃 : 𐰺𐰶𐰃 : 𐰺𐰻𐰺𐰃𐰻𐰃 ..⁸

*... öd tengri yasar kişi oğlu koop ölgeli törimiş: ...Zamanı Tanrı tayin eder. İnsanoğlu hep ölmek için yaratılmış.*⁹ KT K 10-11

türk+ø bodun+ø: Türk+ø milleti

türk+ø kagan+ø: Türk kağan(lar)ı

𐰺𐰺𐰺𐰃𐰺𐰃𐰃𐰃𐰃 : 𐰺𐰺𐰺𐰃𐰺𐰃 : 𐰺𐰻𐰺𐰃𐰺𐰃𐰃 : 𐰺𐰺(𐰺𐰃)𐰺𐰃 : 𐰺𐰻𐰺𐰃𐰺𐰃

: 𐰽𐰻𐰺𐰃𐰺𐰃𐰃𐰃 : 𐰺𐰻𐰺𐰃𐰺𐰃𐰃𐰃𐰃 :

... türk bodun kılıngalı türk kagan olurgalı şantung balıkka taluy ögüzke tegmiş yok ermiş...: Türk milleti yaratılalı, Türk kağan(lar)ı tahta oturalı Şantung şehir(ler)ine, Sarı Irmağa ulaşan yok imiş. (T 18-19)

1.2. Fiil Deyimlerinde Karşılaşılan İşaretsiz Görev Ögeleri:

Orhun yazıtlarında gerek zarf+fiil”den, gekekse “nesne+fiil”den kurulu tamlamalarda zarf ile fiil ya da isim ile fiil arasındaki ilişkiyi sağlayan dışa dönük özel bir ek bulunmamaktadır¹⁰:

arkı+ø tirkiş+ø ı-: kervan gönder-

𐰺𐰺𐰺𐰃𐰺𐰃𐰃𐰃 : 𐰺𐰻𐰃 : 𐰺𐰻𐰺𐰃𐰺𐰃 : 𐰺𐰻𐰃 : 𐰺𐰺𐰃 : 𐰺𐰻𐰃 : 𐰺𐰻𐰺𐰃𐰺𐰃 :

⁷GEMALMAZ, Efarasiyap, Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 4, Erzurum, 1994, s. 1-5, Ayrıca bk. ALYILMAZ, Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Erzurum, 1994, s. 20.

⁸ Köktürk harfli metin “ALYILMAZ, Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Ankara, 2005” adlı eserden alınmıştır.

⁹ Metinler Türkiye Türkçesi’ne aktarılırken “TEKİN, Talat, *Orhun Yazıtları*, Ankara, 2006” adlı eserden istifade edilmiştir; açıklamalar yapılırken de hem ALYILMAZ’ın anılan eserinden hem de T. TEKİN’in konuyla ilgili kitaplarından yararlanılmıştır.

¹⁰ bk. ALYILMAZ, Cengiz, *age.*, s. 21-26; ALYILMAZ, Cengiz, *Türkçede Fiil Deyimleri ve Öğretimi Üzerine*, Türk Dili, S. 620, Ankara, 2003, s. 148-156.

ötügen yir olurup **arkış tirkış** isar neng bungug yok: *Ötüken yerinde oturup kervan gönderirsen hiç bir sıkıntın olmayacak.* KT G 8

sü+ø yorit-: ordu yürüt-

: 𐰆𐰺𐰅𐰽𐰱𐰭

sü+ø yoritd(1)m: *Ordu yürüttüm.* T 25

açsık+ø tosık+ø öme-: açlık tokluk düşünme-

𐰁𐰺𐰼𐰽𐰅 : 𐰅𐰽𐰾 : 𐰆𐰽𐰆𐰽𐰭𐰺𐰽𐰅𐰾 : 𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽
𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽 :

türük bodun ... **açsık tosık ömez** sen bir todsar açsık ömezsen: *Türk milleti, ... açlık tokluk düşünmezsin, bir doysan (bir daha) açlık düşünmezsin.* KT G 8

süngüş+ø süngüş-: savaş savaş-, harp et-, savaş-

𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽𐰽

... yigirmi **süngüş süngüşmiş**: ... *Yirmi kez savaş savaşmış.* KT D 15

sü+ø süle-: ordu yürüt-, ordu sevk et-

𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰆𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰆𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰆𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽𐰽

... **sü sülepen** dört bulungdaki bodunug kop almış kop baz kılmış: ... *Ordu sevk edip dört bir yandaki milleti hep almış, hep tutsak kılmış.* KT D 2

tün+ø udıma-: gece uyuma-

küntüz+ø olurma-: gündüz oturma-

: 𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽𐰽.....𐰆𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽
𐰆𐰽𐰾𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽𐰽 : 𐰆𐰽𐰾𐰽𐰽

kangımız eçimiz kaz[ganmış bodun atı küsi yok bolmazun] tiyin türük bodun üçün **tün udımadım күntüz olurmadım**: *Babamızın amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım.* KT D 26-27

1.3. İşaretsiz Görev Ögesinin “Niteleme Sıfatı+İsim”den Kurulu Tamlamalarda Kullanımı:

Orhun yazıtlarında “niteleme sıfatı + isimden kurulu tamlamalar”da tamlayan ile tamlanan arasındaki ilişkiyi sağlayan dışa dönük özel bir ek bulunmamaktadır:

süçig+ø sab: tatlı söz

yımşak+ø agı: yumuşak ipekli

ırak+ø bodun: uzak kavim, uzak(larda yaşayan) halk

: 67AM : 107 : 14719 : 1177 : 67AM : 135 : 1333 : 14719

107 : 117719 : 1333147 : 14 : 1177 : 14719 : 135

... tabgaç bodun sabı süçig agısı yımşak ermiş **süçig sabın yımşak agın** arıp **ırak bodunug** ança yagutır ermiş: ... *Çin Milleti'nin sözü tatlı, ipeklisi yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipekliyle kandırıp uzak(larda yaşayan) kavimleri böylece (kendilerine) yaklaştırır(lar) imiş.* KT G 5

2. İsim ve Fiil Tabanlarında Karşılaşılan İşaretsiz Görev Ögeleri

2.1. İşaretsiz Görev Ögesinin İsimlerde Teklik İşareti Olarak Kullanımı:

Türkçe’de her ne kadar “**be+n**, **se+n** gibi I. ve II. tekil şahıs zamirlerinin sonunda tekillik kavramının işareti olarak /+n/ görev ögesi kullanılmış olsa da, veya “**alın**, **karın**, **burun**, **boyun**” gibi tekil anlamlı sözcüklerin sonunda /+n/ biçimbirimi yer alsa da genellikle Türkçe’de isimlerin çokluk şekilleri karşısında teklik biçimleri işaretsizdir:

kara köl+ø: Kara göl+ø

10719 : 14719147

kara költe süngüşdümüz: *Kara gölde savaştık.* KT K 2

yarış yazı+ø: Yarış ovası+ø

10719147 : 133314719

yarış yazıda tirilelim timiş: *Yarış ovasında toplanalım demiş(ler).* T 33

ışbara yamtar+ø

Γ×€k : 1#Γ× : Υ×#>δ : 4×#DΓ4δΥΓ

ekinti **ışbara yamtar** boz atıg binip tegdi: *İkinci olarak Işbara Yamtar'ın boz atına binip hücum etti.* **KT D 33**

2.2. İşaretsiz Görev Ögesinin İsimlerde Genellik İşareti Olarak Kullanımı:

Türkiye Türkçesi'nde ve ağızlarında zaman zaman /+1Ar/ ve bazen de /+GII/ biçimbirimiyle ifade edilen isimlerin **genel** kullanımlarına dair **özel bir eke** Orhun yazıtlarında rastlanmamaktadır. Yani isimlerin çokluk şekilleri karşısında **genellik** bildiren şekilleri **işaretsiz (ø)** dir. Yazıtlarda bazı isim veya isim soylu sözcüklerin kullanıldıkları yerlerde anlamları bakımından genellik ifade ettikleri dikkati çeker. Bu tür sözcük veya sözcük grupları, genellikle anlamı kuvvetlendiren, anlamın kapsamını genişleten deyim, atasözü, kalıplaşmış söz grupları vs. seviyesinde ortaya çıkar ¹¹.

kişi oğlu+ø: insan oğlu

: 1#ΓΥNk : ΓΥ€YN : 1>↓ : ΓJY>ΓNΓ

... **kişi oğlu** koop ögeli törümüş: *İnsan oğlu hep ölümlü yaratılmış.* **KT K 10**

kırkız+ø : Kırgız, Kırgızlar

kurıkan+ø: Kurıkan, Kurıkanlar

otuz tatar+ø: Otuz Tatar, Otuz Tatarlar

kıtany+ø : Kıtay, Kıtaylar

tatabı+ø : Tatabı, Tatabılar

1#ΓΓYD : 1>↓ : ΓJ×× : ××Γ× : 4××#×> : ɔNΓ4>↓ : #N4Γ×

kırkız kuurıkan otuz tatar kıtany tatabı koop yağı ermiş: *Kırgızlar, Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar hep düşman imiş.* **KT D 14**

¹¹ ALYILMAZ, Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Erzurum, 1994, s. 41-42.

2.3. İşaretsiz Görev Ögesinin Fiillerde Olumluluk İşareti Olarak Kullanımı:

Türkçe’de fiillerin olumsuz şekilleri karşısında olumlu şekilleri **işaretsizdir**. Olumlu fiil yapılarını olumsuzluk eki almayan ve olumsuzluk anlamı taşımayan fiiller oluştururlar:¹²

teg-ø-di: hücum etti

Γ×€κ : 1ηΓ× : Υ€#>δ : 4€#DΓ4δΥΓ : Γκ#ΓΓ

ekinti işbara yamtar boz atıg binip **tegdi**: *İkinci olarak İşbara Yamtar’ın boz atına binip hücum etti*. KT D 33

kel-ø-ti: geldi

δΥη : ΛΥδ€ : ΓΛN€κΓ : Υ€€κΓ× : Ν#Υ€4D : #×× : ΓΛN€κΓ : η4δ
: ΓκΥ€ : #N4IΛ : ΓDηΛ :

bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüçi tabgaç kagan çıkanı çang sengün **kelti**: *Türbe yapımcısı, süsleme sanatçısı (ve) kitabe taşı ustası (olarak) Çin imparatorunun yeğeni Çang Sengün geldi*. KT K 13

ıçik-ø-di : teslim oldu

yükün-ø-ti: baş eğdi

Γκ#B9 : Γ×€Υ : ΓD>>δ : 4η4ΓD : ΝDΥη :

kaganka kırkız bodunu **ıçikdi yükünti**: *Kırgız boyu, kağana teslim oldu, baş eğdi*. T 28

2.4. İşaretsiz Görev Ögesinin Fiillerde Genellik İşareti Olarak Kullanımı:

Genel olarak Türkçe’de ve yazıtlarda fiillerin **genel** kullanımları özel bir ek ile işaretlenmemiştir. Fiillerin **genellik** durumları, olumsuzlukları karşısında **işaretsiz (ø)**’dir. Fiil kök veya gövdelerinden isim/isim soylu sözcük (isim, sıfat, zarf, edat vs.) türeten bazı eklerin fiillerin olumsuz şekillerine eklenememesi, bu tür yapılarda fiillerin genel kullanımlarının esas alındığını göstermektedir.¹³

¹² ALYILMAZ, Cengiz, *agm.*, s. 43.

¹³ ALYILMAZ, Cengiz, *age.* s. 45.

öt-ö-ünç: rica, dilek, yakarış

ᠮᠠᠭᠠᠨ ᠪᠡᠨ ᠵᠤᠮ ᠪᠢᠯᠭᠡ ᠲᠣᠨᠶᠤᠴᠤᠬᠤ ᠣᠲᠤᠨᠲᠤᠬᠤ ᠣᠲᠤᠨᠴᠤᠮᠢᠨ ᠶᠡᠰᠢᠳᠢ ᠪᠢᠷᠲᠢ:

kaganım ben özüm bilge tonyukuk ötüntük **ötünç**ümin eşidi birti: *Kağanım, benim kendimin, Bilge Tonyukuk'un arz ettiğim ricamı dinlemek lütfunda bulundu.* T 15

kal-ö-ı+sız: tümüyle

ᠤᠨ ᠣᠬᠤ ᠪᠣᠳᠤᠨᠢ ᠬᠠᠯᠢᠰᠢᠵᠢ ᠲᠠᠰᠢᠬᠢᠮᠢᠰᠢ ᠲᠢᠷ:

on ok bodunı **kalısız** taşıkmiş tir: *On Ok halkı tümüyle sefere çıkmış diyor(lar).* T 30

ti-ö -l+e-: dile-, iste-

ᠲᠢᠶᠢᠷᠠᠨ ᠲᠢᠻᠢᠳᠢᠮᠢᠰᠢ

yirçi tiledim: *Kılavuz istedim.* T 23

3. Kavram İlişkilerinde Karşılaşılan İşaretsiz Görev Ögeleri

3.1. İşaretsiz Görev Ögelerinin İsim Çekimlerinde Kullanımı

-1. I. Çokluk Şahıs İyelik Ekinin İşaretsiz Kullanımı:

Tamlayanı işaretli olan belirtili isim tamlamalarında tamlanan kısımdaki ismin kime / neye ait olduğu tamlayan bölümünde yer alan isimden hareketle 1/1 ihtimal ile anlaşılabilirdi için bazen iyelik ekinin düşürüldüğü görülür:

bizing sü+ö+ö atı: bizim ordu[muzun] at[lar]ı

ᠪᠢᠵᠢᠨ ᠰᠦ᠋᠋ ᠠᠲᠢ : ᠪᠢᠵᠢᠨ ᠰᠦ᠋᠋ ᠠᠲᠢ : ᠰᠦ᠋᠋ ᠠᠲᠢ : ᠠᠲᠢ : ᠮᠢᠵᠤᠨᠠᠲᠢ

bizing sü atı toruk azukı yook erti: *Bizim ordumuzun atları zayıf; azığı (da) yok idi.* KT D 39

-2. İşaretsiz Görev Ögesinin III. Şahıs İyelik Eki Olarak Kullanılması:

Türkçe, III. şahsı, diğer şahıslara göre tanımlarken (işaretlerken), herhangi bir ek kullanmamıştır. Dolayısıyla Türkçe'de I. tekil, II. tekil ve çoğul şahıs iyelik ekleri karşısında III. şahıs iyelik eki işaretsizdir. Türkçe, **İşaretsiz eleman'ın (/ø./) işaretli eklerden olan farkına I. ve II. tekil ve çoğul şahıs**

iyelik eklerinin kadar bilgi yükleyerek aynı türden ögelerin birbirinden ayırt edilmesinde kullanmış, böylece ek seviyesinde tasarrufa gitmiştir:¹⁴

ø+ø inisi+ø: küçük kardeşi

ꞑꞑꞑꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑ

anda kisre **inisi** kagan bolmuş erinç: Ondan sonra **küçük kardeşi** kağan olmuştur. KT D 4-5

ötügen yir+ø+ø+ø: Ötüken yer[inde], Ötüken topraklar[ında]

ꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑꞑꞑꞑ

ötügen yir olup arkış tirkış ısar neng bungug yok: **Ötüken yerinde topraklarında oturup kervan gönderirsen hiç bir sıkıntın olmayacak.** KT G 8

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi III. şahsın söz konusu olduğu tamlama üzerine herhangi bir hâl eki almadıkça III. şahıs iyelik eki işaretsizdir. Ancak söz konusu tamlama üzerine herhangi bir hâl eki alırsa zamirsel “n” olarak da nitelendirilen III. şahıs iyelik eki hâl ekiyle birlikte geçici olarak ortaya çıkmaktadır:¹⁵

türk sir bodun yiri+n+te: Türk Sir boyunun yeri+n+de

ꞑꞑꞑꞑꞑ ꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑ : ꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑꞑ

türk sir bodun yirinte idi yorumazun usar idi yok kısılam tir men: **Türk Sir boyunun yerinde hiç kimse kalmasın; mümkünse hepsini yok edelim diyorum.** T 11-12

¹⁴ Ayrıca bk. GEMALMAZ, Efarasiyap, Türkçede Bağlayıcı (Yardımcı) Ses Konusu Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 7, Erzurum, 1997, s. 1-5; GEMALMAZ E., STT’nde işaretsiz (/Ø/) Görev Ögeleri Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 6, Erzurum, 1996, s. 1-4; GEMALMAZ, Efarasiyap, Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 4, Erzurum, 1994, s. 1-5.

¹⁵ bk. ALYILMAZ, Cengiz, . Zamir n’si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara, 1999, s. 403-415; TEKİN, Talat, Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine, *Genel Dilbilim Dergisi*, C. 2, S. 7-8, Ağustos 1980, s. 10-17; GÜLSEVİN, Gürer, Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı, *Türk Dili*, S. 466, Ankara, 1990, s. 187-190; CHOI, H. W., Ana Altayca İyelik Zamiri *n, *Türk Dilleri Araştırmaları 1991*, S. 1, Ankara, 1991, s. 191-196.

-3. Belirten / Tamlayan Ekinin İşaretsiz Kullanımı:

Belirtili isim tamlamalarında belirten ve belirtilen arasındaki ilişkiyi sağlayan görev ögesinin işlevi 1/1 ihtimal ile anlaşılabilirdi için işaretsiz kullanıldığı da görülür:

bizing sü+ø+ø atı: bizim ordu[muzun] at[lar]ı

Γκτ↓>D : Γκτ# : ↓>δ : Γδ : ΜΙ#Γ&

bizing sü atı toruk azukı yook erti: *Bizim ordumuzun atları zayıf; azığı (da) yok idi.* KT D 39

tabgaç bodun+ø sabı: Çin halkının sözleri

[tabgaç bodun+ø] agısı: [Çin halkının] ipekli kumaşları

Γκτ : ΗΥ#Γ& : ΓΙΓΥ : €ΓΛΜ : Γδ& : >»>δ : ΛΥδ&

tabgaç bodun sabı süçig agısı yımşak ermiş: *Çin halkının sözleri* tatlı, *ipekli kumaşları* (da) yumuşak imiş. KT G5

-4. Belirtilen / tamlanan Ekinin İşaretsiz kullanımı:

Türkçe'de /+(s)I/ tamlanan ekinin birinci ve ikinci şahıs iyelik eklerinden (ekleşmiş iyelik sıfatlarından) önce geldiğinde, ünlüyle sonlanan isimlerde ve /+II/ ve /+sIz/ gibi bazı eklerden önce hem ünlüyle hem de ünsüzle sonlanan isimlerde düştüğü yani /+ø+/ ile karşılandığı görülür¹⁶. Ancak /+(s)I/ görev ögesi yukarıdaki durumların dışında da tamlamadaki işlevi 1/1 ihtimal ile anlaşılabilirdiğinden yazıtlarda sık sık işaretsiz kullanılmıştır:

on ok bodun+ø: On Ok boy[u]

Γκτ# : &€# : >»>δ : ↓>

ok on bodun emgek körti: *On Ok boyu sıkıntı gördü.* KT D 19

¹⁶ GEMALMAZ, Efarasiyap, Türkçede Bağlayıcı (Yardımcı) Ses Konusu Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 7, Erzurum, 1997, s. 1-5; ALYILMAZ, Cengiz, *age.*, s. 53-54.

yinçü ögüz+ø:İnci ırmağ[ı]

: 𐰽𐰺𐰍 : 𐰺𐰆𐰖 : 𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖 : 𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖 : 𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖
𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖 : 𐰺𐰆𐰖 : 𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖 : 𐰺𐰆𐰖

sogdak bodun iteyin tiyin **yinçü ögüz** keçe temir kapıgka tegi süledimiz: *Soğdak kavmini düzenleyeyim diye İnci ırmağını geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu yürüttük.* KT D 39

3.2. Hâl Kategorisinde İşaretsiz Görev Ögesinin Kullanımı

-1. İşaretsiz Görev Ögesinin Özne Hâlinde Kullanımı:

Türkçe'de özne ile yüklem arasındaki ilişkiyi sağlayan dışa dönük bir ek bulunmamaktadır. Yani özne hâli eki **/+ø/** dir.

ol üç kağan+ø: bu üç kağan

: 𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖 : 𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖 : 𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖

ol üç kağan ögleşip altun yış üze kabışalım timiş: *Bu üç kağan anlaşip Altun ormanında birleşelim demişler.* T 20

[köl] tigin+ø: Köl Tigin+ø

𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖 : 𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖 : 𐰺𐰆𐰖𐰺𐰆𐰖

[köl] tigin ol süñüşde otuz yaşayur erti: *Köl Tigin o savaşta otuz yaşında idi.* KT K 2

-2. Nesne Hâlinin İşaretsiz Kullanımı:

Yazıtlarda nesne konumunda olan isim ya da isim grubu ile fiil ve yüklem fiil arasındaki ilişki sağlanırken işaretsiz görev ögesinden de **(/+ø/)** yararlanılmıştır.¹⁷

altun+ø: altın[ı]

kümüş+ø:gümüş[ü]

¹⁷ bk. ALYILMAZ, Cengiz, *agm.*, s. 55.

işgiti+ø:ipek[i]

kutay+ø:ipekli kumaş[ları]

ᠶᠢᠰᠭᠢᠲᠢ : ᠶᠢᠰᠭᠢᠲᠢ : ᠬᠤᠲᠠᠶ : ᠬᠤᠲᠠᠶ : ᠶᠢᠰᠭᠢᠲᠢ : ᠶᠢᠰᠭᠢᠲᠢ

altun kümüş işgiti kutay bungsuz ança birür: (Çinliler) *altını, gümüşü, ipeği, ipekli kumaşları güçlük çıkarmaksızın öylece (bize) veriyorlar.* KT G5

kagan at+ø+ø+ø: hakan unvan[ını]

ᠬᠠᠭᠠᠨ ᠠᠲ : ᠬᠠᠭᠠᠨ ᠠᠲ : ᠶᠢᠰᠭᠢᠲᠢ : ᠶᠢᠰᠭᠢᠲᠢ

kagan at bunta biz birtimiz: *Hakan unvanını burada (ona) biz verdik.* KT D20

-3. Zamanda ve Yerde Bulunma Hâllerinin İşaretsiz Kullanımı:

Yazıtlarda, zaman ve yer kavramı bildiren isim ya da isim grubuyla fiil veya yüklem fiil arasındaki ilişki bazen işaretsiz görev elemanı ile karşılanmıştır:

ekinti kün+ø: ikinci gün

ᠶᠡᠬᠢᠨᠲᠢ ᠬᠡᠨ : ᠶᠡᠬᠢᠨᠲᠢ ᠬᠡᠨ

ekinti kün örtçe kızıp kelti: *İkinci gün ateş gibi kızıp geldi[ler].* T39-40

ötügen yiş+ø+ø+ø: Ötüken orman[ında]

ᠶᠡᠬᠢᠨᠲᠢ ᠬᠡᠨ : ᠶᠡᠬᠢᠨᠲᠢ ᠬᠡᠨ : ᠶᠡᠬᠢᠨᠲᠢ ᠬᠡᠨ : ᠶᠡᠬᠢᠨᠲᠢ ᠬᠡᠨ

türük kagan **ötügen yiş** olursar ilte bung yok: *Türk(lerin) kağanı Ötüken ormanlarında / dağlarında oturursa ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz.* KT G3

amga korgan+ø+ø+ø: Amga kale[sinde]

ᠠᠮᠭᠠ ᠬᠣᠷᠭᠠᠨ : ᠠᠮᠭᠠ ᠬᠣᠷᠭᠠᠨ : ᠠᠮᠭᠠ ᠬᠣᠷᠭᠠᠨ : ᠠᠮᠭᠠ ᠬᠣᠷᠭᠠᠨ

amga korgan kışlap yazınga oguzgaru sü taşıkdımız: *Amga kalesinde kışlayıp bahar gelince Oğuz'a doğru ordu çıkardık.* KT K 8

-4. Sebep Hâlinin İşaretsiz Kullanımı:

Yazıtlarda sebep hâli ifade edilirken işaretsiz görev ögesinden de yararlanılmıştır:

ne+ø: niçin, ne sebeple

𐰃𐰆𐰣𐰉𐰎𐰏𐰐 : 𐰃𐰄𐰅𐰆𐰇𐰈𐰉 : 𐰊𐰋𐰌𐰍 : 𐰎𐰏𐰐𐰑𐰒𐰓𐰔𐰕𐰖𐰗 : 𐰘𐰙𐰚𐰛𐰜𐰝𐰞𐰟𐰠𐰡𐰢 : 𐰣𐰤𐰥

neke tezer biz üküş tiyin neke koorkuur biz az tiyin **ne** basınalım tegelim
tidim: *Niçin kaçıyoruz? (Onlar) çok diye niçin korkuyoruz? (Biz sayıca) azız diye
niçin kendimizi küçümsüyoruz? Hücüm edelim dedim.* T 38-39

-5. Nicelik / Miktar Hâlinin İşaretsiz Kullanımı:

Yazıtlarda miktar bildiren sözcüklerin fiil ya da yüklem fiil ile ilişkisi
kurulurken bazen /+ø/ biçim birimi kullanılmıştır:

biş otuz+ø: yirmi beş (kez)

üç yigirmi+ø: on üç (kez)

𐰃𐰄𐰅𐰆𐰇𐰈𐰉 : 𐰊𐰋𐰌𐰍𐰎𐰏𐰐𐰑 : 𐰒𐰓𐰔𐰕𐰖 : 𐰗𐰘𐰙𐰚𐰛 : 𐰜𐰝𐰞

kamağı **biş otuz** süledimiz **üç yigirmi** süngüşdümüz: *Tamamı, yirmi beş
(kez) sefer ettik; on üç (kez) savaştık.* KT D 18

yiti+ø: yedi (kez)

𐰃𐰄𐰅𐰆𐰇𐰈𐰉 : 𐰊𐰋𐰌𐰍𐰎

kırtanyka **yiti** süngüşdi: *Kıtaylar'la yedi kez savaştı.* T 49

-6. Seslenme Hâlinin İşaretsiz Kullanımı:

Seslenme hâli yazıtlarda işaretsiz görev ögesiyle karşılanmıştır¹⁸:

türük begler+ø: (ey) Türk beyleri, Türk beyleri!

türük oguz begleri bodun+ø: (ey) Türk, Oğuz beyleri (ve) halkı!

𐰃𐰄𐰅 : 𐰆𐰇𐰈𐰉 : 𐰊𐰋𐰌𐰍 : 𐰎𐰏𐰐 : 𐰑𐰒𐰓

türük oguz begleri bodun eşiding: *(Ey) Türk, Oğuz beyleri (ve) halkı,
işitin!* KT D22

türk bodun+ø: (ey) Türk milleti!

¹⁸ Konuyla ilgili bilgi için bk. ALYILMAZ, Cengiz, *age.*, s. 82-83; ALYILMAZ, Cengiz, *Ünlemlerin / Seslenmelerin Kuvvetlendirici İşlevleri, Türk Dilinin Sorunları Toplantısı II*, Ankara, s. 534-540; MERT, Osman, *Kutadgu Biligde Hâl Kategorisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002, s. 17-27.

ԽՈՒՐՈՒՆ : ԽԻԿՄ : ՆՅՆՆ : ԲՄՈՒԿ

türk bodun ertın ökün: (*Ey*) *Türk milleti!* (*bu huyundan*) *vazgeç* (*ve*) *nadim ol!* BK D19.

3.3. Yüklem -Filde Yer Alan İşaretsiz Görev Ögeleri

-1. Şahıs Eklerinin İşaretsiz Kullanımı:

-1.1. II. Çokluk Şahıs Ekinin İşaretsiz Kullanımı:

Aynı şahsa yönelik olarak söylenen ve art arda gelen iki cümlenin birincisinin yüklemine 1/1 ihtimal ile bilinmesinden dolayı ikinci cümlede şahıs bildiren biçimbirimin bazen işaretsiz kullanıldığı görülür¹⁹:

küng boltaçı er-ti+θ (< küng boltaçı er-ti+giz): cariyeye olacak idi(niz)

: ԴՔԳԴՆՆՆ : ՔԿԵԵՆՆ : ՔԽՈՒԿԿԿ : ՔԿԿԿ : ՔԿԿԿԵՆ : ՆԵԵ : ՆՆՆՆՆՆ

: ԽԵԽԿ : ԴԿԿԿԿԿ : ԴԿԿԿԿ : ԴԿԿԿԿԿ : ԴԿԿԿ : ԴԿԿԿԿԿԿԿԿԿ : ԴԿԿԿԿ

ögüm katun ulayu öglerim ekelerim kuunçuyularım bunça yeme tirigi küng boltaçı erti+θ ölügi yurtda yolta yatu kaltaçı ertigiz: (*Köl Tigin olmasaydı*) *anam katun, öteki analarım, ablalarım, gelinlerim, prenseslerim* (*ve*) *bunca hayatta kalanlar!* (*sizler*) *cariyeye olacaktı(nız); ölenler!* (*sizler*) (*de*) *çadırlarda yollarda kalacaktınız.* KT K 9

-1.2. İşaretsiz Görev Ögesinin III. Teklik ve Çokluk Şahıs Eki Olarak Kullanımı:

III. teklik ve çokluk şahıs ekleri Türkçe'de diğer şahıs eklerine göre işaretsizdir²⁰:

sımadı +θ-θ+θ (< sımad+1 er-ür+θ): kırmadı

ԴՅՔԴԿ : ՆՔԿԿ : ԿԿԿ

mening sabımın **sımadı**: *Benim sözümü kırmadı.* KT G 11

kul boltı +θ-θ+θ (< kul bolt+1 er-ür+θ) : köle oldu

küng boltı +θ-θ+θ (< küng bolt+1 er-ür+θ) : cariyeye oldu

¹⁹ bk. ALYILMAZ, Cengiz, *age.*, s. 243.

²⁰ ALYILMAZ, Cengiz, *age.*, s. 240.

ᠰᠢᠨᠢ : ᠮᠤᠨᠤ : ᠵᠤᠨ : ᠮᠤᠨᠤᠨᠢᠨᠢ : ᠰᠢᠨᠢ : ᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢ : ᠰᠢᠨᠢᠨᠢ

ᠮᠤᠨᠤᠨᠢᠨᠢ : ᠮᠤᠨᠤᠨᠢᠨᠢ :

tabgaç bodunka beglik urı ogılın **kul boltı** eşilik kız ogılın **küng boltı**:
Çin milletine bey olacak evladın **köle oldu**; hanım olacak evladın **cariye oldu**.
KT D 7

yagımız er-ti+ø: düşmanımız idi

ᠶᠠᠭᠢᠮᠤᠰᠢ : ᠡᠷᠲᠢᠨ

tabgaç kagan **yagımız erti**: Çin kağanı **düşmanımız idi**. T 19

tüz ermiş+ø: barış ve uyum içinde imiş[ler]

ᠲᠦᠵᠢ : ᠡᠷᠮᠢᠰᠢᠨᠢᠨᠢ : ᠲᠦᠵᠢᠷᠮᠢᠰᠢᠨᠢᠨᠢ

begleri yeme bodunı yeme **tüz ermiş**: *Beyleri de halkları da barış ve uyum içinde imiş[ler] şüphesiz*. KT D3

-1.3. Dolaysız (Direct) Emirden Sonra İşaretsiz Görev Ögesinin Kullanımı:

Orhun yazıtlarında ikinci teklik şahıs için kullanılan direkt emrin ve direkt emir üzerine getirilen şahıs ekinin işareti bulunmamaktadır²¹:

ay- ø +ø: söyle/ver!

ᠠᠶ : ᠶᠠᠶᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢ : ᠶᠠᠶᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢ : ᠶᠠᠶᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢ

kıyınığ köönglünçe **ay** ben sanga ne ayayın tidi: *Kararı dilediğin gibi ver*;
ben sana ne söyleyeyim dedi. T 32

Yazıtlarda bazen şekil itibarıyla ikinci tekil şahsa yönelik emirle ikinci çokluk şahsa mesaj gönderildiği örnekler de bulunmaktadır:

eşid- ø +ø: işit!

ᠡᠰᠢᠳᠢ : ᠡᠰᠢᠳᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢᠨᠢ

sabımın tüketi **eşid**: *Sözlerimi baştan sona işitin*. BK 1

²¹ ALYILMAZ, Cengiz, *age*, s. 245-246; GEMALMAZ, Efrasiyap, STT'nde işaretsiz (/./) Görev Ögeleri Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 6, Erzurum, 1996, s. 1-4.

3.4. Cümle Başı Edatlarının İşaretsiz Kullanımı

Orhun yazıtlarında cümleler arasındaki anlam ilişkisini sağlayan cümle başı edatlarının bazen işaretsiz kullanıldığı da görülür:

ø: fakat

..ŷΓ×N : nPΛN : nPΓnŷJ>δ : ʎʎ : Γʎŷk : Γkʎʎ>>>δ : ʎnHø : nP.....>ø
ΓM>δΓŷD : nPΛN : k×εk : Γ..Nŷ

to[kuz og]uz mening bodunum erti ø tengri yer bulgakın üçün öding[e] kü[n]i tegdük üçün yağı boltı: *Dokuz Oğuzlar benim halkım idi. (Fakat) gök (ile) yer (arasındaki) kargaşa nedeniyle; ödlerine haset girdiği için (bize) düşman oldular.* BK D29-30

ø:ancak / yine de

ŷ×ŷΛΓ : 1>>>↓ : nPŷDn : økʎʎ>>> : >ʎnHø : Γʎŷk

tengri ança temiş erinç kan birtim ø kanıngın kodup içikding: *Tanrı şöyle demiş olmalı: “(Sana) han verdim. Ancak / yine de (sen) hanını bırakıp bağımlı oldun.* T 2-3

SONUÇ:

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, yazıtlarda görev ögelerinin bir kısmı **kolaylık** ve **anlaşılabilirlik** kanunları çerçevesinde zaman zaman görevlerini yanlarındaki diğer görev ve anlam ögelerine bırakarak düşerken, bir kısmı ise aynı grup içerisinde işaretli öge ya da ögeler karşısında işaretsiz kullanılmışlardır. Bu durum, Orhun yazıtlarına ait metinlerin yazıldıkları dönemlerde Türkçe'nin ulaştığı seviyeyi göstermesi / ortaya koyması bakımından son derece önemlidir.

KAYNAKLAR:

- ALYILMAZ, Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Erzurum, 1994.
- ALYILMAZ, Cengiz, Zamir n'si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara, 1999, s. 403-415.
- ALYILMAZ, Cengiz, Türkçede Fiil Deyimleri ve Öğretimi Üzerine, *Türk Dili*, S. 620, Ankara, 2003, s. 534-540.
- ALYILMAZ, Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Ankara, 2005.
- ALYILMAZ, Semra, *Borçalılı Bilim Adamı, Eğitimci, Şair Valeh HACILAR Hayatı-Sanatı-Şiirleri*, Ankara, 2003.
- ARSLAN, Hülya, Kazak Türkçesinde İsim Çekimi Yalın Hal, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 130, Ankara, 2001, s. 231-236.
- AYDIN, Özgür, Türkçede Belirtme Durum Ekinin Öğretimi Üzerine Bir Gözlem, *Dil Dergisi*, S. 52, Ankara, 1997, s. 5-17.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Ankara, 1986.
- BOZ, Erdoğan, *Türkiye Türkçesinde +{A} Durum Biçimbirimi*, Ankara, 2007.
- BOZKURT, Fuat, *Türkiye Türkçesi*, İstanbul, 1995.
- BOZKURT, Fuat, *Türklerin Dili*, Ankara, 1999.
- BÖREKÇİ, Muhsine, Türkçede Hal Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması, *26-Eylül-1 Ekim 2000, Türk Dil Kurumu – IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı*, Çeşme.
- BURAN, Ahmet, *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Ankara, 1996.
- CHOİ, H. W., Ana Altayca İyelik Zamiri *n, *Türk Dilleri Araştırmaları 1991*, S. 1, Ankara, 1991, s. 191-196.
- EKER, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, Ankara, 2003.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, 1983.
- GABAIN, A. von, *Eski Türkçenin Grameri*, Ankara, 1988, (Çeviren: Mehmet AKALIN).
- GEMALMAZ, Efrasiyap, *Standart Türkiye Türkçesi (STT) 'nin Formanlarının Enformatif Değerleri*, Erzurum, 1982.

- GEMALMAZ, Efarasiyap, Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 4, Erzurum, 1994, s. 1-5.
- GEMALMAZ, Efrasiyap, Türkçe'nin Morfo-Sentaktik Yapısının Fonolojisine Etkileri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 3, Erzurum, 1995, s. 1-7.
- GEMALMAZ E., STT'nde işaretli (/Ø/) Görev Ögeleri Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 6, Erzurum, 1996, s. 1-4.
- GEMALMAZ, Efarasiyap, Türkçede Bağlayıcı (Yardımcı) Ses Konusu Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 7, Erzurum, 1997, s. 1-5.
- GÜLENSOY, Tuncer, *Türkçe El Kitabı*, Ankara, 2000.
- GÜLSEVİN, Gürer, Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı, *Türk Dili*, S. 466, Ankara Ekim 1990, s.187-190.
- GÜLSEVİN, Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara, 1997.
- KAHRAMAN, Tahir, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, Ankara, 1996.
- KALKAN, Uğur, *Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar, 2006.
- KARAHAN, Leyla, Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genetive) Hali Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler, *3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 1996, Ankara, 1999, s. 605-611.
- KARAHAN, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara, 2004.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara, 1994.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*, Ankara, 2003.
- MERT, Osman, *Kutadgu Bilig'de Hâl Kategorisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002.
- MERT, Osman, Türkçe'de Hâl Kategorisi ve Öğretimi, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum, 2003, s.25-32.

ÖNER, Mustafa, Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi, *Türk Dili*, S. 565, Ankara, Ocak 1999, s. 10-18.

ÖZKAN, Nevzat, Hal Ekleri Kalıplaşmaları ve Sebepleri Üzerinde Bir Değerlendirme, *İlmi Araştırmalar*, S.12, İstanbul, 2001, s. 153-165.

ŞAHİN, Erdal, *Tarihî ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Hal Ekleri ve İşlevleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2003.

TEKİN, Talat, *Orhun Türkçesi Grameri*, Ankara, 2000, Yayımlayan: Mehmet ÖLMEZ.

TEKİN, Talat, Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine, *Genel Dilbilim Dergisi*, C. 2, S. 7-8, Ağustos 1980, s. 10-17.

TEKİN, Talat, *Orhun Yazıtları*, İstanbul, 1995.

TEKİN, Talat, *Tunyukuk Yazıtı*, Ankara, 1994.

TEKİN, Talat, *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul, 2003.

TEPELİ, Yusuf, Ölçünlü Türkiye Türkçesinde İsim Durumlarından Yalın Durum (ø), *IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı 2000*, Ankara, 2006.